

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.3.50>

**TEORETYCZNE I STOSOWANE ASPEKTY TWORZENIA DZIAŁAŃ TAKTYCZNYCH
W ZAKRESIE GROMADZENIA DANYCH PIERWOTNYCH O OKOLICZNOŚCIACH
ZDARZENIA I WYKRYWANIA ZNAMION PRZESTĘPSTWA ZWIĄZANEGO
Z KORZYSTANIEM Z BANKOWOŚCI ELEKTRONICZNEJ**

Eduard Maliutin

laureat Naukowego Instytutu Prawa Publicznego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-0562-3316

eduardmaliutin@ukr.net

Adnotacja. Artykuł naukowy poświęcony jest formułowaniu działań taktycznych dotyczących gromadzenia danych pierwotnych o okolicznościach zdarzenia oraz wykrywaniu znamion przestępstwa związanego z korzystaniem z bankowości elektronicznej. Ustalono, że operacje taktyczne są ogólnie przyjętym narzędziem taktyki kryminalistycznej na równi z techniką taktyczną, zaleceniem taktycznym i decyzją taktyczną. Większość badaczy medycyny sądowej jednoznacznie popiera to stanowisko. W trakcie prowadzenia dochodzeń w sprawie przestępstw związanych z korzystaniem z bankowości elektronicznej nie traci na znaczeniu pewna kategoria naukowa. Ponieważ w trakcie jego realizacji można uzyskać maksymalną ilość informacji dowodowych potwierdzających winę sprawcy. Sformułowano listę działań taktycznych, w szczególności: „Ustalenie charakteru zdarzenia o charakterze przestępstwa”; „Ustalenie miejsca i czasu popełnienia czynu zabronionego”; „Określenie sposobu popełnienia czynu niezgodnego z prawem (phishing, wykorzystanie oprogramowania szpiegującego, roboty spamujące)”; „Identyfikacja przestępcy i jego współników oraz ich przeszukanie i zatrzymanie”; „Ustalenie tożsamości ofiary i jej zachowania, a także sprawdzenie ich powiązań”.

Słowa kluczowe: przestępstwo, bankowość elektroniczna, śledztwo, operacja taktyczna, akcja dochodzeniowo-śledcza (poszukiwawcza), niejawną akcją dochodzeniowo-śledczą (poszukiwawcza).

**THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF CREATING TACTICAL ACTIONS
IN THE FIELD OF COLLECTING PRIMARY DATA ON THE CIRCUMSTANCES
OF THE EVENT AND DETECTING INDICATORS OF CRIME RELATED
TO THE USE OF ELECTRONIC BANKING**

Eduard Maliutin

recipient of the Research Award

Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-0562-3316

eduardmaliutin@ukr.net

Abstract. The scientific article is devoted to the formulation of tactical operations regarding the collection of primary data regarding the circumstances of the event and the detection of signs of criminal offenses related to the use of e-banking. It was determined that tactical operations are a generally accepted tool of forensic tactics on a par with tactical technique, tactical recommendation and tactical decision. The majority of forensic scientists unequivocally support this position. During the investigation of criminal offenses related to the use of e-banking, the importance of a certain scientific category does not lose its importance. Because during its implementation, you can get the maximum amount of evidentiary information to prove the guilt of the offender. A list of tactical operations was formulated, in particular: «Establishing the nature of the event of a criminal offense»; «Finding out the place and time of committing an illegal act»; «Establishing a method of committing an illegal act (phishing, use of spyware, spambots)»; «Identification of the criminal and his accomplices, as well as their search»; «Finding out the identity of the victim and her victim behavior, as well as checking their connections».

Key words: criminal offense, e-banking, investigation, tactical operation, investigative (search) action, covert investigative (search) action.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ СТОСОВНО ЗБИРАННЯ ПЕРВИННИХ ДАНИХ ЩОДО ОБСТАВИН ПОДІЇ ТА ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ Е-БАНКІНГУ

Едуард Малютін

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-0562-3316

eduardmaliutin@ukr.net

Анотація. Наукова стаття присвячена формулюванню тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням е-банкінгу. Визначено, що тактичні операції – це загальноприйнятий засіб криміналістичної тактики на рівні з тактичним прийомом, тактичною рекомендацією і тактичним рішенням. Більшість вчених-криміналістів однозначно підтримує зазначену позицію. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням е-банкінгу значення визначеної наукової категорії не втрачає своєї важливості. Оскільки під час її реалізації можна отримати максимальну кількість доказової інформації для доведення вини правопорушника. Сформульовано перелік тактичних операцій, зокрема: «Встановлення характеру події кримінального правопорушення»; «З'ясування місця та часу вчинення протиправного діяння»; «Встановлення способу вчинення протиправного діяння (фішинг, застосування шпигунських програм, спам-ботів)»; «Встановлення особи злочинця та його співучасників, а також їх розшук і затримання»; «З'ясування особи потерпілого та її віктимної поведінки, а також перевірка їх зв'язків».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, е-банкінг, розслідування, тактична операція, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія.

Постановка проблеми. Тактичні операції – це загальноприйнятий засіб криміналістичної тактики на рівні з тактичним прийомом, тактичною рекомендацією і тактичним рішенням. Більшість вчених-криміналістів однозначно підтримує зазначену позицію. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням е-банкінгу значення визначеної наукової категорії не втрачає своєї важливості. Оскільки під час її реалізації можна отримати максимальну кількість доказової інформації для доведення вини правопорушника. З огляду на зазначене, їх дослідження в розрізі нашої роботи вважаємо беззаперечно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в опрацювання сутності та класифікації тактичних операцій у кримінальних провадженнях різних категорій здійснили такі дослідники: П.Д. Біленчук, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, С.Ф. Здоровко, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, В.І. Перкін, М.В. Салтевський, Д.Б. Сергєєва, Р.Л. Степанюк, К.О. Чаплинський, С.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько та ін. Проте, виникає необхідність конкретизації сутності й видів досліджуваної наукової категорії у кримінальних провадженнях визначеної категорії з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції окремих науковців.

Метою статті є формулювання тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням е-банкінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку приведемо твердження А.Е. Жиліна, який зауважував, що «на часі в криміналістиці існує така наукова категорія як «тактичні операції». З іншого боку, в загальній теорії методики розслідування кримінальних правопорушень вказаний інструмент майже не зустрічається. У свою чергу, ми вважаємо його найбільш оптимальним для кримінальних проваджень щодо випадків вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Оскільки визначені діяння після внесення відомостей в ЄРДР одразу потребують швидкого проведення відповідних НСРД та інших процесуальних заходів. Адже шахраї в досліджуваній категорії кримінальних проваджень мають високий інтелектуальний розвиток та комп'ютерну грамотність. Тому будь-яке зволікання в процесі реалізації вказаних дій може призвести до знищення важливої доказової інформації (віртуальної, матеріальної чи ідеальної). В той час, як реалізація відповідних тактичних операцій максимально забезпечить працівників правоохоронних органів від зазначених негативних наслідків» (Жилін, 2023: 134). Крім того, вважаємо доречною думку А.М. Чорного, який відмічав, що «...на практиці криміналістичні комплекси у вигляді тактичних операцій використовуються ще досить рідко, слідчі замість них віддають перевагу послідовному проведенню окремих слідчих дій, які за своїм призначенням і часом проведення нерідко порушують логіку пошуку доказів, які підтверджують висунуту версію. Послідовність проведення окремих СРД нерідко спричиняє втрату інформації, створює часовий потенціал для злочинців, використовуваний для приховування або знищення доказів, залякування свідків, придумування неправдивих алібі тощо. У цьому аспекті проведення тактичних операцій сприяє не тільки швидкості одержання необхідної інформації, але й усуненню перешкод, які створюються для її одержання» (Чорний, 2011: 238).

Відносно безпосередньо формулювання тактичної операції, то, для прикладу, Р.Л. Степанюк писав про неї наступним чином: «...повинна розглядатись як комплекс СРД, НСРД та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у певній слідчій ситуації. У свою чергу, типові тактичні операції

являють собою визначені на підставі узагальнення слідчої практики алгоритми дій слідчого, спрямовані на вирішення проміжних завдань, що виникають на певних етапах розслідування у типових слідчих ситуаціях. Для формування окремих методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, найбільше значення має диференціація типових тактичних операцій стосовно рівнів методик (універсальні, загальні й окремі тактичні операції) і проміжних завдань розслідування, у зв'язку з чим можуть бути диференційовані загальні тактичні операції, які конкретизуються в методиках розслідування нижчого рівня» (Степанюк, 2012: 370). А вже К.О. Чередник вказувала на те, що «...процес розслідування стає найбільш оптимальним, якщо проводиться не одна, а кілька тактичних операцій, що дозволяють не тільки успішно вирішити проміжні завдання, а й максимально наблизитися до досягнення кінцевої мети розслідування. Зміст і спрямованість тактичної операції обумовлені, по-перше, слідчою ситуацією, а по-друге, видовими особливостями розслідуваного злочину» (Чередник, 2019: 134). У той же час, С.Ф. Здоровко в своєму дослідженні запропонував наступне визначення тактичної операції «...як системи однойменних або різнойменних процесуальних або непроцесуальних дій і заходів (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних), які спрямовані на вирішення проміжного завдання розслідування, об'єднані єдиним планом і єдиним задумом, характеризуються вибірковістю і ситуаційною обумовленістю та виконуються правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого» (Здоровко, 2002: 4).

М. В. Салтєвський наголошує на тому, що зазначена наукова категорія – це засіб діяльності уповноваженої особи, що використовується для вирішення тактичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні кримінальних правопорушень (Салтєвський, 2001: 79). Зі свого боку, К. В. Латиш з огляду стале поєднання тактичних завдань і тактичних операцій зауважив, що вони повинні складатися з такої трьохчленної структури, яка буде складатися з тактичних проміжних (локальних) завдань під час розслідування: пізнавальні, діагностичні та пошукові тактичні завдання, розв'язанню яких слугують конкретні тактичні операції (Латиш, 2016: 115).

Цікавою є думка П.Д. Біленчука і В.І. Перкіна, які формують досліджувану наукову категорію як «... комплекс СРД, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на досягнення конкретної мети в ході розслідування злочинів» (Біленчук, Перкін, 1996).

Також досить вірно С. М. Шевчук акцентував увагу, що «...після прийняття рішення про проведення певної тактичної операції відбувається побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції» (Шевчук, 2013: 238).

Крім того, окрема група авторів (В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко) до елементів тактичної операції, крім СРД й оперативно-розшукових заходів, занесли й такі як: «...перевірочні дії відповідно до ст. 97 КПК України; організаційно-технічні заходи; заходи щодо використання засобів масової інформації; заходи щодо використання допомоги громадськості; заходи виховного впливу слідчого на осіб, залучених до сфери кримінального судочинства (передбачені нормативними актами МВС України); заходи в межах охорони громадського порядку (проведені в зв'язку з іншими заходами тактичної операції)» (Кузьмічов, Прокопенко, 2001: 197). Підводячи підсумки, надамо авторське визначення тактичної операції як комплексу процесуальних дій та заходів, які направлені на розв'язання певного тактичного завдання, що відіграє важливу роль під час розслідування різних категорій кримінальних правопорушень.

З приводу тактичних завдань, які потребують вирішення під час проведення тактичних операцій, то, для прикладу, О.В. Курман наголошував на тому, що в ситуації встановлення ознак шахрайства з фінансовими ресурсами потрібно вирішити наступні завдання: «...обставини створення фірми-позичальника (законність заснування, справжність установчо-реєстраційних документів); дійсність фінансово-господарських документів; достовірність наданих гарантійних документів; обґрунтованість кредитного проекту (техніко-економічного обґрунтування); законність одержання кредиту або надання пільг з оподаткування; цілі витрат одержаних коштів; осіб, причетних до вчинення злочину і ступінь їхньої вини; майно (нерухоме і рухоме), грошові кошти, необхідні для відшкодування завданих збитків і вжити заходи для їх збереження» (Курман, 2002: 147).

Також досить цікаве твердження С.С. Кузьменка, котрий виокремлює наступні завдання, пов'язані зі збиранням відомостей під час розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості, як-от: «...обставини, що передували вчиненню шахрайства; місця, де здійснювалися шахрайські дії; час вчинення шахрайських дій та тривалість їх у часі; способи шахрайських дій щодо заволодіння обманним шляхом грошима інвесторів; кількість епізодів злочинної діяльності та наявність в діях злочинців ознак інших супутніх злочинів; кількість потерпілих-інвесторів, які постраждали внаслідок дій шахраїв; компанію забудовника; осіб, які брали участь у вчиненні шахрайства, їх кількість та роль кожного; осіб, які можуть надати криміналістично-значиму інформацію про обставини вчинення шахрайства та осіб, які до цього причетні; збирання іншої інформації щодо події та джерел криміналістично значимої інформації» (Кузьменко, 2019: 54).

Зі свого боку, М.В. Костенко серед тактичних завдань, що потребують вирішення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними угрупованнями, виокремив такі: «...

тактичне завдання щодо встановлення кількісного складу групи осіб; тактичне завдання щодо встановлення стійкості зв'язків між членами групи; тактичне завдання щодо встановлення наявності єдиного і відомого всім учасникам групи плану злочинної діяльності; тактичне завдання щодо встановлення розподілу функцій учасників групи, спрямованих на реалізацію плану злочинної діяльності» (Костенко, 2017: 149-150).

В розрізі зазначеного, вважаємо за потребу привести тезу С. Бренер, яка зауважувала, що досконаліші кіберпереслідувачі використовують програми для надсилання повідомлень через регулярні або випадкові проміжки часу, не перебуваючи фізично біля комп'ютерного терміналу. Також авторка зазначала, що правоохоронні органи Каліфорнії вказували, що стикалися з ситуаціями, коли жертва неодноразово отримувала на своїх пейджерів повідомлення «187» – розділ Кримінального кодексу Каліфорнії про вбивство. Крім того, дослідниця відмічала, що кіберпереслідувач може змусити інших користувачів Інтернету переслідувати або погрожувати жертві, використовуючи дошки оголошень або чат-кімнати. Зокрема, С. Бренер наводила такий приклад: сталкер може опублікувати суперечливе або привабливе повідомлення на дошці під іменем, номером телефону або адресою електронної пошти жертви, що призведе до наступних відповідей, які будуть надіслані жертві. Кожне повідомлення – чи від самого кіберпереслідувача, чи від інших – матиме очікуваний вплив на жертву, але зусилля кіберпереслідувача мінімальні, а відсутність прямого контакту між кіберпереслідувачем і жертвою може ускладнити правоохоронним органам ідентифікацію, встановити місцезнаходження та затримати порушника (Brenner, 2001).

В свою чергу, А.В. Рейнгольд формулюючи тактичні завдання під час розслідування шахрайства в інтернет-комерції, вказав, що серед них існує перелік завдань, які направлені на: «...виявлення шахрайських операцій шляхом перевірки за різними фільтрами; перевірку історії проведених транзакцій; встановлення місцезнаходження точки доступу до інтернету та провайдера, який сприяв доступу до мережі інтернет; отримання інформації, що міститься у поштовій скринці; встановлення справжності чи фіктивності інтернет-сайтів; встановлення шахрайського умислу та виключення форсмажорних обставин, що не надали можливість виконати договірні зобов'язання тощо» (Рейнгольд, 2023: 179).

А вже К.О. Чередник зауважувала, що основними з тактичних завдань також є комплекс дій, спрямований на: встановлення свідків, які можуть надати інформацію про подію, встановлення осіб, які мають відношення до вчинення зазначеного шахрайства, з'ясування взаємовідносин цих осіб та характеру їх участі у вчиненому злочині. З огляду на зазначене, авторка зробила висновок, що для вирішення вказаних завдань варто проводити наступні тактичні операції, зокрема: «розшук», «затримання», «співучасники», «встановлення свідків», «встановлення ознак організованості» (Чередник, 2018: 180).

На основі вищевикладеного вважаємо за необхідне виокремити завдання, які потрібно вирішувати для здійснення тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням е-банкінгу, як-от: 1) обставини, що передували вчиненню протиправних дій; 2) способи вчинення протиправних дій (фішинг, застосування шпигунських програм, спам-ботів); 3) електронно-обчислювальна техніка, яка використовувалась для вчинення протиправних дій, пов'язаних із використанням е-банкінгу; 4) кількість проявів протиправної діяльності; 5) час та тривалість вчинення протиправних дій; 6) учасники, їх кількість і роль кожного у вчиненні протиправних дій; 7) загальна кількість потерпілих та їх характеристика.

Залежно від проміжних (локальних) завдань розслідування кримінальних правопорушень С.Ф. Здоровко виокремлює такі тактичні операції, як-от: «...тактична операція «Встановлення злочинця»; тактична операція «Документ»; тактична операція «Атрибуція трупа»; тактична операція «Виявлення зв'язків організованої злочинної групи»; тактична операція «Допущення обшуку з негативним результатом»; тактична операція «Затримання по гарячих слідах»; тактична операція «Захист доказів»; тактична операція «Встановлення знарядь злочину»; тактична операція «Відшкодування матеріального збитку»; тактична операція «Розшук злочинця» та ін.» (Здоровко, 2002: 35).

В свою чергу, А.В. Рейнгольд, з огляду на вищезазначені завдання розслідування, визначив наступні «... типові тактичні операції: «Фальшивий сайт», «Незаконна транзакція», «Встановлення IP-адреси», «Ідентифікація особи у віртуальному просторі», «Встановлення умислу», «Організація затримання шахрая, який діяв в мережі інтернет» (Рейнгольд, 2023: 15).

Також вважаємо вельми докладним перелік тактичних операцій, наведений О.В. Курманом, а саме: «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор», «Розшук злочинця, що переховується», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» (Курман, 2002: 12-13).

Крім того, досить повно В. М. Шевчук надав перелік тактичних операцій, які реалізуються під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: «...«Встановлення характеру події злочину», «Встановлення місця і часу вчинення злочину», «Встановлення способу вчинення злочину», «Встановлення предмету злочинного посягання», «Встановлення мотивів вчинення злочину», «Встановлення особи злочинця», «Встановлення особи потерпілого (жертви)», «Встановлення провокуючої поведінки жертви», «Перевірка зв'язків потерпілого», «Встановлення співучасників злочину», «Затримання злочинця на місці злочину», «Розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства», «Перевірка алібі підозрюваного», «Встановлення свідків», «Перевірка обмови», «Перевірка самообмови», «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб», «Вивчення особи підозрюваного», «Усунення негативного впливу з боку підозрюваного», «Захист доказів», «Захист потерпілих», «Захист свідків»» (Шевчук, 2012: 138).

На основі вищенаведених думок науковців, сформулюємо власний перелік тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень,

пов'язаних із використанням е-банкінгу, зокрема: «Встановлення характеру події кримінального правопорушення», «З'ясування місця та часу вчинення протиправного діяння», «Встановлення способу вчинення протиправного діяння (фішинг, застосування шпигунських програм, спам-ботів)», «Встановлення особи злочинця та його співучасників, а також їх розшук і затримання», «З'ясування особи потерпілого та її віктимної поведінки, а також перевірка їх зв'язків».

Висновок. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що тактичні операції – це загальноприйнятий засіб криміналістичної тактики на рівні з тактичним прийомом, тактичною рекомендацією і тактичним рішенням. Надано авторське визначення тактичної операції як комплексу процесуальних дій та заходів, які направлені на розв'язання певного тактичного завдання, що відіграє важливу роль під час розслідування різних категорій кримінальних правопорушень. Виокремлено завдання, які потрібно вирішувати для здійснення тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням е-банкінгу, як-от: обставини, що передували вчиненню протиправних дій; способи вчинення протиправних дій (фішинг, застосування шпигунських програм, спам-ботів); електронно-обчислювальна техніка, яка використовувалась для вчинення протиправних дій, пов'язаних із використанням е-банкінгу; кількість проявів протиправної діяльності; час та тривалість вчинення протиправних дій; учасники, їх кількість і роль кожного у вчиненні протиправних дій; загальна кількість потерпілих та їх характеристика. Сформульовано перелік тактичних операцій, зокрема: «Встановлення характеру події кримінального правопорушення»; «З'ясування місця та часу вчинення протиправного діяння»; «Встановлення способу вчинення протиправного діяння (фішинг, застосування шпигунських програм, спам-ботів)»; «Встановлення особи злочинця та його співучасників, а також їх розшук і затримання»; «З'ясування особи потерпілого та її віктимної поведінки, а також перевірка їх зв'язків».

Література

1. Brenner, W. Susan Cybercrime Investigation and Prosecution : the Role of Penal and Procedural Law. University of Dayton School of Law. 2001. URL : https://www.researchgate.net/publication/240610895_Cybercrime_Investigation_and_Prosecution_the_Role_of_Penal_and_Procedural_Law
2. Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посібник. Київ, 1996. 32 с.
3. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.
4. Здоровко С.Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 209 с.
5. Здоровко С.Ф. Типові тактичні операції при розслідуванні вбивств, вчинених організованими злочинними групами : метод. рекомендації. Харків, 2002. 40 с.
6. Костенко М.В. Щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. Випуск 24. С. 148–150.
7. Кузьменко С.С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 249 с.
8. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
9. Курман О.В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.
10. Латиш К.В. Тактичні операції діагностичного рівня під час розслідування вандалізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 114–117.
11. Рейнгольд А.В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2023. 20 с.
12. Рейнгольд А.В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2023. 250 с.
13. Салтєвський М.В. Криміналістика : Підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
14. Степанюк Р.Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. на здоб. наук. ст. доктор юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 491 с.
15. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дисер. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 270 с.
16. Чередник К.О. Тактичні операції, спрямовані на вилучення та дослідження документальних джерел інформації про ознаки шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Т. 3. С. 178–183.
17. Чорний А.М. Тактичні операції при розслідуванні умисних вбивств. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 238–242.
18. Шевчук В.М. Структура тактичних операцій : проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 318–328.
19. Шевчук В.М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 235–242.

References:

1. Brenner, W. (2001). *Susan Cybercrime Investigation and Prosecution : the Role of Penal and Procedural Law*. University of Dayton School of Law. URL : https://www.researchgate.net/publication/240610895_Cybercrime_Investigation_and_Prosecution_the_Role_of_Penal_and_Procedural_Law [in English].
2. Bilenchuk, P.D., Perkin, V.I. (1996). Taktychni pryomy, taktychni kombinatsii ta taktychni operatsii v rozsliduvanni zlochyniv [Tactical methods, tactical combinations and tactical operations in the investigation of crimes: training]: navch. posibnyk. Kyiv, 32 p. [in Ukrainian].
3. Zhylin, A.E. (2023). Naukovi dysputy stosovno taktychnykh operatsii shchodo zbyrannia pochatkovykh vidomosti pro obstavyny podii ta vyiavlennia oznak shakhraistva u sferi vykorystannia bankivskykh elektronnykh platezhiv [Scientific debates regarding tactical operations regarding the collection of initial information about the circumstances of the event and the detection of signs of fraud in the field of using bank electronic payments]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. Yurydychni nauky. № 13. pp. 134–138. [in Ukrainian].
4. Zdorovko, S.F. (2002). Taktychni operatsii pry rozsliduvanni vbyvstv, shcho vchyniautsia orhanizovanymi hrupamy i zlochynnymi orhanizatsiyami [Tactical operations in the investigation of murders committed by organized groups and criminal organizations]: dys... kand. yuryd. nauk. 12.00.09 / Natsionalna yurydychna akademiia im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 209 p. [in Ukrainian].
5. Zdorovko, S.F. (2002). Typovi taktychni operatsii pry rozsliduvanni vbyvstv, vchynenykh orhanizovanymi zlochynnymi hrupamy [Typical tactical operations in the investigation of murders committed by organized criminal groups]: metod. rekomendatsii. Kharkiv, 40 p. [in Ukrainian].
6. Kostenko, M.V. (2017). Shchodo osoblyvosti rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh orhanizovanymi hrupamy [Regarding the peculiarities of the investigation of crimes committed by organized groups]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Seriya «PRAVO». Vyp. 24. pp. 148–150. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko, S.S. (2019). Rozsliduvannia shakhraistva, poviazanoho z investuvanniam koshtiv u budivnytstvo obektiv nerukhomosti [Investigation of fraud related to the investment of funds in the construction of real estate objects]: dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.09 / Vidkryty mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny «Ukraina». Kyiv, 249 p. [in Ukrainian].
8. Kuzmichov, V.S., Prokopenko, H.I. (2001). Kryminalistyka [Forensics]: navch. posibnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 368 p. [in Ukrainian].
9. Kurman, O.V. (2002). Metodyka rozsliduvannia shakhraistva z finansovymi resursamy [Methods of investigating fraud with financial resources]: avtoref. dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.09. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
10. Latysh, K.V. (2016). Taktychni operatsii diahnostychnoho rivnia pid chas rozsliduvannia vandalizmu [Diagnostic-level tactical operations during vandalism investigations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 40. T. 2. pp. 114–117. [in Ukrainian].
11. Reinhold, A.V. (2023). Osnovy metodyky rozsliduvannia shakhraistva v internet-komertsii [Fundamentals of fraud investigation methods in Internet commerce]: avtoref. dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.09. Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro, 20 p. [in Ukrainian].
12. Reinhold, A.V. (2023). Osnovy metodyky rozsliduvannia shakhraistva v internet-komertsii [Fundamentals of fraud investigation methods in Internet commerce]: dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.09 / Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro, 250 p. [in Ukrainian].
13. Saltevs'kyi, M.V. (2021). Kryminalistyka [Criminalistics]: pidruchnyk : u 2 ch. Kharkiv : Konsum, Ch. 2. 528 p. [in Ukrainian].
14. Stepaniuk, R.L. (2012). Teoretychni zasady metodyky rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy [Theoretical foundations of the methodology of investigation of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine]: dys. na zdob. nauk. st. doktor yuryd. nauk : 12.00.09 / Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 491 p. [in Ukrainian].
15. Cherednyk, K.O. (2019). Rozsliduvannia shakhraistva na rynku nerukhomosti, vchynenoho zlochynnymi uhrupovanniyami [Investigation of fraud on the real estate market committed by criminal groups]: dyser. ... kand. yur. nauk : 12.00.09 / Vidkryty mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny «Ukraina». Kyiv, 270 p. [in Ukrainian].
16. Cherednyk, K.O. (2018). Taktychni operatsii, spriamovani na vyluchennia ta doslidzhennia dokumentalnykh dzherel informatsii pro oznaky shakhraistva na rynku nerukhomosti, vchynenoho zlochynnymi uhrupovanniyami [Tactical operations aimed at extracting and researching documentary sources of information about signs of fraud on the real estate market committed by criminal groups]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. № 1. T. 3. pp. 178–183. [in Ukrainian].
17. Chorny, A.M. (2011). Taktychni operatsii pry rozsliduvanni umysnykh vbyvstv [Tactical operations in the investigation of intentional murders]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. pp. 238–242. [in Ukrainian].
18. Shevchuk, V.M. (2012). Struktura taktychnykh operatsii : problemy ta propozytsii [The structure of tactical operations: problems and proposals]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4. pp. 318–328. [in Ukrainian].
19. Shevchuk, V.M. (2013). Tekhnolohiia taktychnoi operatsii yak riznovyd kryminalistychnykh tekhnolohii [Tactical operation technology as a type of forensic technology]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4 (75). pp. 235–242. [in Ukrainian].